

A Qur'anic Analysis of the Term Ta'āwun and Its Managerial Implications*

Sayed Rouhollah Heidari*

Abstract

This study aims to analyze the Qur'anic concept of *ta'āwun* (mutual cooperation) and to extract its managerial implications. As a foundational principle in the Qur'an, *ta'āwun* emphasizes reciprocal collaboration in the pursuit of justice and social cohesion. Utilizing a lexical-analytical approach, the research first explores the etymology and semantic dimensions of the term and subsequently conducts a content analysis of the relevant Qur'anic verses. Findings indicate that *ta'āwun* in the Qur'an encompasses various dimensions, including practical cooperation, problem-solving assistance, altruism, empathy, and collective solidarity. In the context of management, the model derived from this study suggests that applying Qur'anic principles of *ta'āwun* can enhance organizational culture, increase efficiency, reduce conflicts, boost employee motivation, and foster effective coordination. Implementing this model—grounded in ethical and religious values—not only facilitates the achievement of organizational objectives but also contributes to long-term sustainability and social responsibility. Therefore, the Qur'anic perspective on *ta'āwun* holds significant potential as a guiding framework for managers aiming to cultivate collaborative and empathetic organizational environments.

Keywords: Qur'an and management; *Ta'āwun* in the Qur'an; lexical analysis; organizational implications; collective cooperation.

*. Received: ۱۲/۰۸/۱۴۰۳ SH (۰۲/۱۱/۲۰۲۴ CE) and Accepted: ۲۶/۱۱/۱۴۰۳ SH (۱۴/۰۲/۲۰۲۵ CE).

*. PhD Candidate in Qur'an and Management, Al-Mustafa International University, School of Advanced Studies in Qur'an and Hadith. Email: RohollahHaidari۲۰۷@gmail.com

تحلیل قرآنی واژه تعاون و دلالت‌های مدیریتی آن*

سید روح‌الله حیدری*

چکیده

این پژوهش با هدف تحلیل قرآنی واژه «تعاون» و استخراج دلالت‌های مدیریتی آن انجام شده است. تعاون به‌عنوان یک اصل کلیدی در قرآن کریم، بر همکاری و همیاری متقابل برای تحقق عدالت و انسجام اجتماعی تأکید دارد. با استفاده از روش واژه‌پژوهی، ابتدا ریشه و معانی لغوی این مفهوم بررسی شده، سپس آیات مرتبط با تعاون در قرآن استخراج و تحلیل محتوایی گردید. یافته‌ها نشان می‌دهد که تعاون در قرآن دارای ابعادی همچون همکاری عملی، کمک به حل مشکلات، ایثار، همدلی و انسجام جمعی است. در حوزه مدیریت، الگوی مستخرج از این پژوهش بیانگر آن است که به‌کارگیری اصول تعاون قرآنی می‌تواند به تقویت فرهنگ سازمانی، افزایش کارایی، کاهش تعارضات، ارتقای انگیزه کارکنان و ایجاد هماهنگی مؤثر منجر شود. پیاده‌سازی این الگو با تکیه بر ارزش‌های اخلاقی و دینی، نه تنها دستیابی به اهداف سازمانی را تسهیل می‌کند، بلکه زمینه‌ساز پایداری و مسئولیت‌پذیری اجتماعی سازمان‌ها نیز خواهد بود. در نتیجه، مفهوم تعاون از منظر قرآن ظرفیت بالایی برای کاربست در مدیریت دارد و می‌تواند به‌عنوان چارچوبی راهنما برای مدیران در جهت ایجاد محیطی همدلانه و مشارکتی مورد استفاده قرار گیرد.

واژگان کلیدی: قرآن و مدیریت، تعاون در قرآن، واژه‌پژوهی، دلالت‌های سازمانی،

همکاری جمعی.

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۱۲ و تاریخ تأیید: ۱۴۰۳/۱۱/۲۶

* دانش‌پژوه دکتری رشته قرآن و مدیریت، جامعه المصطفی العالمیه، مجتمع آموزش عالی قرآن و حدیث:

Rohullahaidari207@gamial.com

مقدمه

در دنیای پیچیده و متغیر امروز، مدیران با چالش‌های فراوانی در ایجاد هماهنگی و افزایش بهره‌وری در سازمان‌ها مواجه هستند. یکی از مهم‌ترین عوامل موفقیت در این زمینه، توانایی ایجاد همکاری و همیاری بین اعضای سازمان است (هاینس و کونتز، ۱۳۸۶: ۳۹). با وجود تأکید بر اهمیت همکاری و مشارکت در نظریات مدیریت مدرن، بهره‌گیری از اصول و مفاهیم قرآنی در این حوزه کمتر مورد توجه قرار گرفته است. قرآن کریم به‌عنوان منبعی الهی و جامع، اصولی را برای زندگی فردی و اجتماعی معرفی می‌کند که می‌تواند راهگشای مشکلات مدیریتی نیز باشد. واژه تعاون در قرآن به معنای همکاری و یاری در امور نیک و پرهیز از همکاری در امور شر، به ایجاد هماهنگی، عدالت و همبستگی در جامعه کمک می‌کند (محسنی، ۱۳۹۴: ۸۰). این پژوهش درصدد است تا با تبیین مفهوم تعاون از منظر قرآن و بررسی آیات و احادیث مرتبط، راهکارهایی عملی برای به کارگیری این اصول در مدیریت مدرن ارائه دهد. پرسش اصلی این پژوهش این است که چگونه می‌توان اصول تعاون قرآنی را در مدیریت به کار بست تا به بهبود هماهنگی، عدالت و بهره‌وری در سازمان‌ها دست یافت. بررسی این مسئله می‌تواند به مدیران و رهبران سازمان‌ها کمک کند تا با استفاده از اصول اسلامی، محیط کاری بهتری ایجاد کرده و عملکرد سازمانی را بهبود بخشند.

توجه به نیروی انسانی و رهبری آن از طریق مدیریت مشارکتی باعث افزایش بهره‌وری و شکوفایی سازمان‌ها می‌شود. نیروی انسانی مهم‌ترین سرمایه هر سازمان است و مدیریت مشارکتی در دنیای کنونی یکی از مناسب‌ترین روش‌های افزایش بهره‌وری در سازمان‌های مختلف است، در واقع زیربنای یک تصمیم مطلوب و کارآمد بهره‌گیری از همفکری منابع انسانی و مشارکت کارکنان در امور است (حیدری، ۱۴۰۰: ۲۰). از طرف دیگر توسعه و رشد در سازمان مستلزم ارائه تعاریف درست از اصول حاکم بر اجرای مدیریت است. توجه به کار گروهی و اجرای

مدیریت مشارکتی باعث کشف استعدادها و کاهش مدیریت استبدادی می‌شود. اصولاً مدیریت مشارکتی بر گسترده کردن دامنه درگیری ذهنی و فکری کارکنان در اموری که با سرنوشت آنان اثر مستقیمی دارد تأکید می‌کند و از توانمندی‌های ذهنی و فکری آنان جهت بهبود امور بهره می‌گیرد.

این پژوهش با استفاده از روش کیفی، به‌ویژه الگوی واژه پژوهی، به بررسی و تحلیل مفهوم تعاون در قرآن می‌پردازد. در این راستا، آیات مربوط به تعاون جمع‌آوری و با استفاده از الگوی واژه پژوهی مورد تحلیل قرار خواند گرفت. سپس، آموزه‌های مدیریتی استخراج شده از آیات، تبیین و راهکارهایی برای کاربرد آن‌ها در سازمان‌ها و جامعه ارائه خواهد شد.

مفهوم شناسی

۱- الگو

مدل، در نزد لغت شناسان به معانی، نمونه، سرمشق، طرح، الگو (عمید، ۱۳۸۴: ۱۷۸۱/۲) هادی، راهنما، دلالت‌کننده، هدایت‌کننده (انوری، ۱۳۸۱: ۶۸۲۵/۷) به کاررفته و در اصطلاح عبارت است از برقراری یک تمثیل سنجیده بین یک پدیده و پدیده‌های دیگر که در دست تحقیق است؛ به عبارت دیگر مدل دستگاهی از مفاهیم یا پدیده‌های آشنا همراه با استعارهای نظام‌مند هستند که قدرت تبیینی دارند. (ایان بور بور، ۱۳۶۲: ۱۹۲-۱۹۳) به عبارت دیگر، مدل ترجمان و برداشتی از واقعیتی است که دارای متغیرها و اجزای مرتبط به هم بوده و در مدل ارتباط آن‌ها مشخص و ترسیم می‌شود. (الوانی، ۱۳۸۴: ۵۴-۵۳) مدل‌ها را در دنیای واقعی می‌توان نسخه کوچک‌شده‌ی یک شیء یا یک پدیده نامید که بیشترین شباهت‌ها و حتی خصوصیات پدیده‌ی اصلی را در خود منعکس کرده است. از این‌رو، مدل‌ها چیزی ساده‌تر با

پیچیدگی کمتر از واقعیت اصلی بوده و تمام جنبه‌های واقعیت را در بر نمی‌گیرند. در علوم انسانی، مدل‌ها جزء تفکیک‌ناپذیر یک پدیده بوده و در جریان تصمیم‌گیری و اجرای یک فراگیر نقش بسیار مؤثری را ایفاء می‌کنند. (فرهنگی، ۱۳۷۴: ۵۳-۵۴).

۲- سازمان

سازمان «Organization» موجود فنی و اجتماعی است که مرزهای مشخصی دارد و با اجزای هماهنگ، به‌طور آگاهانه و مستمر جهت تحقق اهداف خاص فعالیت می‌کند. موجودیت فنی به اهداف، منابع و تجهیزات و قوانین و مقررات اشاره دارد و موجودیت اجتماعی سازمان به خاطر وجود انسان است که ماهیت اجتماعی داشته، با افراد و گروه‌های دیگر تعامل دارد. قلی‌پور، ۱۳۸۰: ۲۳؛ رضائیان، ۱۳۸۷: ۱۰)

۳- مدیریت

مدیریت «Management» در بین صاحب‌نظران، تعریف‌های متعددی دارد و هر صاحب‌نظری بر اساس برداشت و حیطه مطالعاتی خود تعریف تازه‌ای از این واژه ارائه داده است؛ اما در یک برداشت کلی می‌توان آن را چنین تعریف کرد که مدیریت فراگیر به کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی بر مبنای یک نظام ارزشی پذیرفته‌شده است که از طریق برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و کنترل عملیات برای دستیابی به اهداف تعیین‌شده، صورت می‌گیرد. (رضائیان، ۱۳۸۷: ۸)

۴- هماهنگی

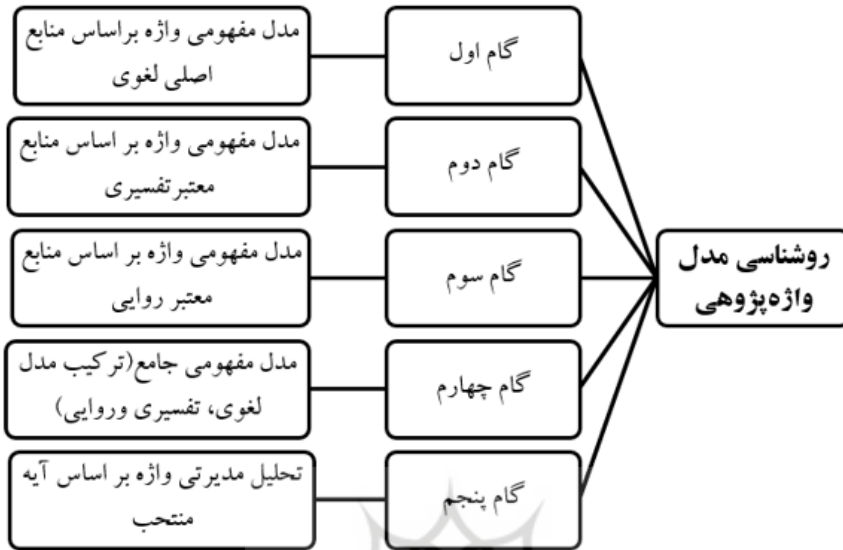
تعاریف متعددی در مدیریت از هماهنگی شده است که به‌طور نمونه به دو مورد از آن‌ها اشاره می‌شود: «هماهنگی عبارت از فرایند یکپارچه‌سازی فعالیت‌ها و اهداف همه واحدهای سازمان (دوایر یا حوزه‌های وظیفه‌ای) به‌منظور تأمین مؤثر اهداف سازمانی». (استونر و فری،

۱۳۷۵: ۲، ۶۷۷) در تعریف دیگری آمده است «هماهنگی فرا گردی است که طی آن، همه بخش‌های تشکیل دهنده یک کل برای کسب هدف مشترک ترکیب می‌شوند». هماهنگی با مجموعه از سازوکارهای ساختاری و رفتاری تحقق می‌یابد که برای مرتبط ساختن اجزای سازمان با یکدیگر بکار می‌روند و نیل به اهداف سازمانی را تسهیل می‌کند. رضائیان، ۱۳۷۹: ۳۶۳.

روش مدل واژه پژوهی

سیر مطالعات علوم انسانی و دانش سازمان و مدیریت نشان می‌دهد که روش‌های مختلفی با انگاره‌های متفاوتی که پژوهشگران از خود نشان می‌دهند وجود دارد و محمل اصلی گسترش، تقویت و غنا بخشی به دانش بشر از اینجا نشئت می‌گیرد و هر نویسنده‌ای بر پایه یافته‌های خود تلاش کرده است در راستای عرصه‌ی دانشی خویش از روش‌های متناسب بهره‌گیرد. بر این اساس در این نوشتار تلاش شده است که مدل-پژوهشی با کاربست واژه تعاون به صورت عملی ترسیم گردد. هر چند قرائن برخی از فرآیندهای این روش‌شناسی در فعل نویسندگی پژوهشگران وجود داشته است به صورت ضمنی از جانب آن‌ها رعایت شده است، ولی طراحی روش‌شناسی آن می‌تواند گام مؤثری در حوزه ارتقای این گونه پژوهش‌ها بوده و نویسندگان را در ارائه پژوهش‌های میان-رشته‌ای با چارچوب منظم یاری رساند. (حکیمی، ۱۳۹۷: ۱۱).

نگاره (۱) فرایند روش مدل واژه پژوهی

فرآیند روش مدل واژه پژوهی با کاربریست واژه قرآنی تعاون

۱- مدل لغوی مفهوم واژه تعاون

علمای علم لغت برای واژه تعاون معانی و مستعملات را ذکر کرده چنانچه بعضی گفته‌اند که واژه تعاون از عون اشتقاق یافته و به معنای پشتیبانی یک یا دو نفر هست. (ابن منظور، ۱۴۰۵: ۲۹۸) در کتاب؛ عون اسم مشتق از استعانت است که معنی یاری جستن آمده و نیز به معنای لذت بردن از آب زمین نیز گفته شده است. ابن درید الازدی، ۱۴۲۸: ۲، ۶۲۴)، نویسنده قاموس المحيط؛ تعاون از ریشه عون اخذ شده به باب تفاعل رفته به معنی همکاری متقابل فرد یا جمع در کار خیر هست. فیروزآبادی، ۱۴۱۲: ۴، ۳۵۵)، در مجمع البیان واژه عون به سه معنا آمده است؛ پشتیبانی، همراهی و عوان وعانه را که از مشتقات عون هست به معنای چون نصف عمر، گله از حیوانات

وحشی و موی درشت انسان نیز معنی کرده است. عاطف الزین، ۱۴۱۴: ۶۱۹) نویسنده کتاب العین نیز تعاون را قریب به همین معانی ذکر کرده است کمک کردن و کمک جستن در معنی تعاون خوابیده است (فراهیدی، ۱۴۱۴: ۲، ۱۳۱۶)، بعضی از لغت شناسان برای عون معانی چون زن شوهردار، حیوان جوان، بیوه و همچنان موی درشت بعضی نواحی بدن را نیز ذکر کرده است. زبیدی حنفی، ۱۴۱۴: ۳۹۷-۴۰۰)، با توجه به نظرات لغویین، واژه تعاون از عون اشتقاق یافته به معنی پشتیبانی، همکاری و همراهی هست.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

نگاره (۲) مدل مفهومی واژه تعاون از منظر اهل لغت

۲- مدل تفسیری مفهوم واژه تعاون

در قرآن کریم واژه «تعاون» ۱۱ مرتبه با ۵ ترکیب در ۸ سوره آمده است. برخی مفسران «عون» را در آیه «و تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَىٰ وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ...» (مائده/۲) به معنای اعانت و همکاری در راه تقوا و خوبی و عدم همکاری در بدی‌ها و نواهی (طبرسی، ۱۳۷۲: ۳، ۲۴۰) و در آیه «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» (فاتحه/۵) به معنای طلب یاری از خداوند در طاعت و همه امور (سیوطی، ۱۴۰۴: ۱۴، ۱) عون را که از مشتقات عون هست، در آیه «آن‌ها «بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَ لَا بَكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ» (بقره/۶۸) به حد وسط و مابین چیزی (آلوسی، بی تا: ۱، ۱۵۹). همچنان در آیه «قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ» (اعراف/۱۲۸) به معنای طلب یاری و کمک تفسیر نموده‌اند. طباطبائی، ۱۴۰۴: ۸، ۲۲۵).

هم چنان در تفاسیر مهم ترین معانی واژه تعاون عبارت از همکاری، یاری کردن، همیاری، طلب کمک کردن، چنانچه در ذیل آیه «قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ» (کهف/۹۵) (طبرسی، ۱۳۷۲: ۶، ۷۶۳) چنین معانی ذکر شده است. در تفسیر ای ۴ سوره مبارکه فرقان، به معنی همکاری و یاری نمودن آمده است (طبری، ۱۴۱۲: ۱۸، ۱۳۷)، در تفسیر ای ۱۱۲ سوره مبارکه انبیاء به معنی یاری کننده و حمایت کننده، آمده است. طبرانی، ۲۰۰۸: ۴، ۳۲۱) که از معانی یادشده همکاری و یاری کردن کاربرد معنایی داشته و ۹ مورد را به خود اختصاص داده است. با توجه به طرح مفهوم واژه تعاون می‌توان نتیجه گرفت که هسته اصلی معنایی آن عبارت از همکاری؛ یاری رساندن است. به صورت کلی معانی استخراجی آن در جدول زیر آمده است.

جدول (۱) موضوعات استخراج‌شده از مفهوم واژه تعاون

ردیف	سوره	آیه	متن	مفاهیم
۱	فاتحه	۵	إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ	خواست‌ها و مطالبات فقط از خداوند
۲	بقره	۵۴	وَ اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَ الصَّلَاةِ	طلب استقامت و پایداری
۳	بقره	۶۸	عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَأَفْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ	حد وسط
۴	بقره	۱۵۳	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَ الصَّلَاةِ	طلب استقامت و صبر
۵	مانده	۲	وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى	همکاری در مسیر خیر
۶	مانده	۲	وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ	عدم همکاری در شر
۷	یوسف	۱۸	اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَ الصَّبْرِ وَ التَّوَكُّلِ	حمایت و پشتیبانی الهی
۸	کهف	۹۵	وَ اللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ	طلب همکاری و مشارکت در کار
۹	انبیاء	۱۱۲	فَأَعِثُّونِي بِقَوْلِهِ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَهُمْ رَدْمًا	حمایت و پشتیبانی الهی
۱۰	فرقان	۴	وَ رَبَّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ	همکاری و مشارکت
۷	اعراف	۱۲۸	وَ أَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ	طلب یاری از خداوند

تعاون

بر اساس دیدگاه مفسران و نیز معانی استخراجی از آیات قرآن کریم، مدل زیر پیشنهاد می‌شود.

نگاره (۳) مدل مفهومی واژه تعاون از منظر مفسران

۳- مدل روایی مفهوم واژه تعاون

در منابع روایی، پیرامون مفهوم تعاون، روایات متعددی از ائمه معصومین (ع) صادر شده است با توجه به معانی و محتوای روایات مذکور معنی تعاون قریب و هماهنگ با معنی تفسیری و لغوی آن؛ همکاری و همیاری هست که به‌طور نمونه به چند حدیث پرداخته می‌شود.

✓ پیامبر صلی‌الله علیه و آله «لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ

تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى» طوسی، ۱۳۶۳: ۶، ۱۸۱)

✓ امام علی علیه‌السلام «طَلَبُ التَّعَاوُنِ عَلَى إِقَامَةِ الْحَقِّ دِيَانَةٌ وَ أَمَانَةٌ» «درخواست همکاری

برای برپا کردن حق، نشانه دیانت و امانت [داری] است». لیث واسطی، ۱۳۷۶: ح

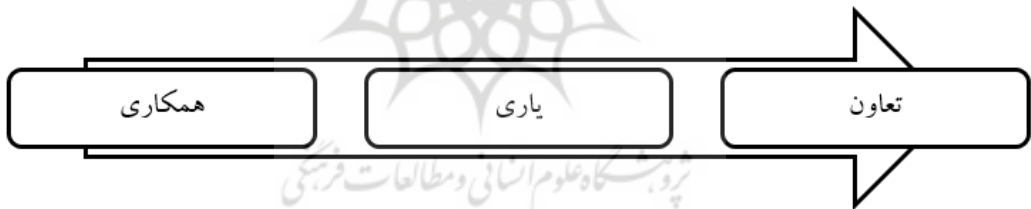
(۵۵۶۳)

✓ امام علی علیه‌السلام: «من واجب حُقوقِ الله على العبادِ النَّصِيحَةُ بِمَبْلَغِ جُهدِهِم وَ النَّعَاؤُ عَلَى إِقَامَةِ الْحَقِّ بَيْنَهُمْ»
«از حقوق واجب خدا بر بندگان، خیر خواهی به اندازه توان، و یاری کردن یکدیگر برای برپایی حق در میان خود است». نهج‌البلاغه، خطبه (۲۱۶)

✓ امام علی علیه‌السلام: «أَلَا إِنَّ الدَّلَّ فِي طَاعَةِ اللَّهِ أَقْرَبُ إِلَى الْعِزِّ مِنَ النَّعَاؤِ بِمَعْصِيَةِ اللَّهِ»
آگاه باشید که خواری در راه اطاعت خدا به عزت نزدیک‌تر است از یاری کردن یکدیگر برای نافرمانی خدا». (ابن شعبه، ۱۳۹۳: ۲۱۷).

با توجه به روایات مذکور مفهوم تعاون یاری و پشتیبانی یکدیگر در امر خیر و تقوا، امور معیشتی که چنین همکاری مورد قبول و پذیرش اسلام بود و همچنان همیاری در گناه و معصیت خلاف آموزه‌های اسلامی هست که در روایات و آیات ممنوع هست.

نگاره (۴) مدل مفهومی واژه تعاون از منظر روایات اسلامی

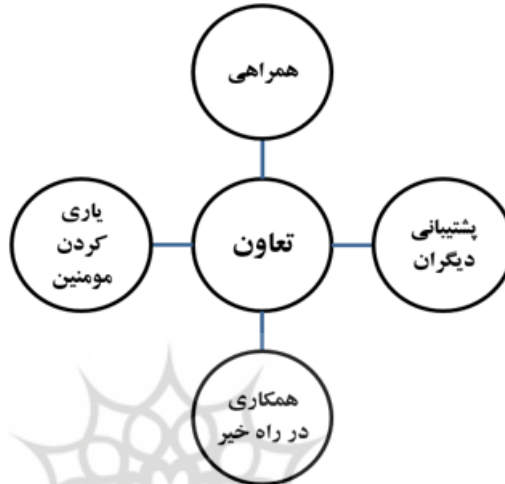
۴- مدل مفهومی جامع (ترکیب مفاهیم لغوی، تفسیری و روایی)

با عنایت به مفاهیم لغوی، تفسیری و روایی، به نظر می‌رسد معنای پایه و اصلی واژه تعاون، همکاری و یاری‌رساندن به همدیگر است که از روی اختیار و برای امور اجتماعی صورت می‌پذیرد که این همکاری و پشتیبانی در راه خیر، صلاح و تقوا و کمک به امور اجتماعی از بروندهای این واژه هست.

پس در یک جمع‌بندی و تجزیه و تحلیل کلی مفاهیم به دست آمده از مجموعه‌ای از سه گام

به صورت زیر قابل برداشت و تصویر است.

نگاره (۴) مدل مفهومی جامع

۵- تحلیل مدیریتی واژه بر اساس آیه منتخب تعاونو علی البرّ و التّقوی و لا تَعَاوُنُوا عَلَی

الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ

خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «وَ تَعَاوُنُوا عَلَی الْبِرِّ وَ التَّقْوَى وَ لَا تَعَاوُنُوا عَلَی الْإِثْمِ

وَ الْعُدْوَانِ» (مائده/۲) و (همواره) در راه نیکی و پرهیزگاری باهم تعاون کنید! و (هرگز) در راه

گناه و تعدی همکاری ننمایید.

بدون تردید، در هر جامعه‌ای افراد نیازمند، فقیر و محروم وجود دارند. کسانی که یا توان

کار و کوشش ندارند و یا درآمدشان به اندازه‌ای نیست که تمام مخارج و هزینه‌هایشان را تأمین

نماید. به دلیل آن که در بینش اسلامی، همه افراد بندگان خداوند و تمام ثروت‌ها نیز متعلق به او

است، نیازمندی‌های این گونه افراد در حد ممکن و مورد قبول باید تأمین شوند. این مسئله به خوبی

ضرورت تعاون و یاری به هموعان را در جامعه به اثبات می‌رساند (طباطبائی، ۱۳۹۰، ۵، ۶۸).

روشن است که اگر در میان افراد یک جامعه روحیه تعاون حکومت کند، زمینه برای پیشرفت مادی و معنوی آن جامعه فراهم می‌شود و تعاون و همکاری بستر مناسبی برای ترقی و تعالی و شکوفایی همه‌جانبه آن جامعه می‌گردد.

بدین گونه اسلام کارهای دسته‌جمعی را بر کارهای فردی ترجیح می‌دهد؛ چون کارهای دسته‌جمعی از اتقان و استحکام بیشتری برخوردار است و از جمع شدن نیروهای افراد، نیروی عظیمی فراهم می‌آید که هر کار مشکلی را آسان می‌سازد.

امام صادق (ع) در این ارتباط می‌فرماید: «هر کس در پیشبرد کار مسلمانان اهتمام نورزد، در شمار مسلمانان نیست». کلینی، ۱۴۲۶: ۲، ۱۶۴) معاونت و شرکت فعالانه و مخلصانه در کارهای نیک و مفید اجتماعی، بر هر فرد مؤمن لازم و واجب بوده و کسی که نسبت به پیشرفت امور اجتماعی مسلمانان و حتی پیشرفت کار یک مسلمان، حساس نباشد و تنها به فکر خویشتن باشد، مضمون ای تعاون را نادیده گرفته است.

البته، منظور ای شریفه، همین‌طور معنای حدیث مزبور، آن نیست که هر کس به تشخیص خود، در رتق وفتق امور مسلمانان دخالت کند؛ زیرا رتق وفتق امور، در حیطه اختیارات حاکم اسلامی است و اگر هر فرد مسلمانان هر یک به تشخیص خود مصلحت‌اندیشی کنند و بخواهند عقیده خود را به کرسی بنشانند، موجب هرج و مرج خواهد گشت.

این نکته نیز قابل توجه است که تعاون در مورد کارهای نیک و پسندیده و مفید به حال مردم و اجتماع، مورد نظر اسلام است، اما کارهایی که باعث ترویج فساد و باطل گردد و بر اساس گناه باشد، نه تنها همکاری در آنها مطلوب نیست که از آن نهی هم شده است و در ای مورد بحث مسلمانان از همکاری درباره گناه و دشمنی بر حذر داشته شده‌اند (مکارم شیرازی،

گفتنی است؛ مشارکت و تعاون اجتماعی از نظر قرآن محدود به پرداخت پول و صدقه به فقرا و مساکین نیست، بلکه به‌عنوان یک اصل کلی دایره وسیعی دارد که مسائل اجتماعی، حقوقی، اخلاقی و... را در برمی‌گیرد. به‌عنوان نمونه، همکاری با افراد و نهادهایی که در فراهم نمودن زمینه‌های ازدواج و تشکیل خانواده جوانان در تلاش‌اند یکی از مصادیق بارز تعاون اجتماعی است: «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَ الصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَ إِمَائِكُمْ» (مائده/۳۳) یکی از مبانی و فلسفه‌های تعاون و همکاری اجتماعی از نگاه قرآن، تعلق اموال و مواهب الهی به جامعه و مردم است: «وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ». (رحمن/۱۰) اموالی که در اختیار ما قرار دارد، در اصل از آن خدا است: «وَأَتَوْهُم مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ»؛ (نور/۳۳) و چیزی از مال خدا را که به شما داده است، به آنان بدهید.

از دیگر دلایلی که تعاون در کارهای خیر را بر ما لازم می‌کند، مسئله برادری اسلامی است: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ». (حجر/۱۰) مسلمانان از آن نظر که باهم برادرند، نسبت به یکدیگر حقوقی دارند: «فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي إِخْوَانِكُمُ الْمُسْلِمِينَ الْمَسَاكِينَ فَإِنَّ لَهُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا»؛ امام صادق (ع) می‌فرماید: خدا را در نظر داشته باشید در مورد برادران فقیر مسلمانان؛ چرا که آنان بر شما حقی دارند. (کلینی، ۱۴۲۶: ۸، ۸).

تعاون اجتماعی و تأمین نیازمندی‌های فقرا و محرومان جامعه، از مسائلی است که مورد اهتمام ویژه پیشوایان دین بود. امام علی (ع) به مسلمانان دستور می‌دهد که فقرا و محرومان را در زندگی شریک خویش سازید: «وَفُقَرَاءُ الْمُسْلِمِينَ أَشْرَكُوهُمْ فِي مَعِيشَتِكُمْ». (طوسی، ۱۴۲۶، ۵۱۵) آن حضرت علاوه بر کمک‌های مالی به فقرا، حمایت از اقشار محروم و درمانده جامعه را جزو رئوس برنامه‌های خویش در زمان زمامداری قرار داده بود. وی در عهدنامه خویش به مالک اشتر به وی مأموریت می‌دهد که هیچ‌گاه از اقشار محروم جامعه غفلت نورزد و نیازهای آنان را تأمین کند: «ثُمَّ اللَّهُ اللَّهُ فِي الطَّبَقَةِ السُّفْلَى». (سیدرضی، ۱۴۱۴: ۳۱۴)

مفهوم تعاون در قرآن به معنای همکاری متقابل است که بر اساس ارزش‌های اخلاقی و دینی صورت می‌گیرد. این همکاری باید در راستای «بر» (نیکی) و «تقوا» (پرهیزگاری) باشد. به این ترتیب، تعاون در قرآن به همکاری هدفمند و ارزش‌مدار اشاره دارد. از طرف دیگر مفهوم هماهنگی در مدیریت به معنای همسوسازی فعالیت‌ها و تلاش‌ها به منظور دستیابی به اهداف سازمانی است. این اصل به ایجاد هم‌افزایی و جلوگیری از دوباره‌کاری‌ها و تضادها در محیط سازمانی کمک می‌کند. رضائیان، ۱۳۷۹: ۳۶۳).

تطابق مفهومی تعاون و هماهنگی

هدف مشترک: در هر دو مفهوم، هدف اصلی ایجاد یک همکاری سازنده برای رسیدن به اهداف مشترک است. قرآن کریم بر تعاون در امور نیک و تقوا تأکید دارد که می‌تواند معادل اهداف سازمانی در مدیریت باشد.

همکاری و همیاری: تعاون در قرآن کریم به معنای کمک متقابل است که در مدیریت نیز به همکاری و همیاری بین اعضای گروه برای دستیابی به اهداف سازمانی تعبیر می‌شود.

پرهیز از تضاد و تنازع: قرآن کریم تأکید می‌کند که تعاون باید در امور نیک باشد و از همکاری در گناه و تجاوز پرهیز شود. این به معنای جلوگیری از تضادها و تنازعات در محیط سازمانی است که می‌تواند به ایجاد هماهنگی و همکاری بیشتر منجر شود.

واژه «تعاون» در قرآن کریم با اصل هماهنگی در مدیریت از نظر مفهومی تطابق دارد. هر دو بر اهمیت همکاری و همیاری برای دستیابی به اهداف مشترک تأکید دارند و از تضاد و تنازع پرهیز می‌کنند. این اصول می‌توانند در مدیریت سازمان‌ها به کار گرفته شوند تا فرهنگ همکاری و هماهنگی بهبود یابد و به نتایج بهتری دست یابد. با توجه به این تطابق تعاون در هماهنگی باعث بهتر شدن موضوعاتی ذیل در سازمان گردیده که به تفصیل به آن پرداخته می‌شود.

۱- تقویت فرهنگ سازمانی

الف) همکاری و همیاری: تأکید بر تعاون به معنای تقویت روحیه همکاری و همیاری

بین اعضای سازمان است. این می‌تواند به افزایش انسجام و همبستگی بین کارکنان منجر شود که در نهایت بهره‌وری و عملکرد سازمان را بهبود می‌بخشد.

ب) ارزش‌های اخلاقی و دینی: با توجه به این که تعاون در قرآن بر پایه نیکی و تقوا

استوار است، ایجاد و تقویت فرهنگ سازمانی مبتنی بر ارزش‌های اخلاقی و دینی می‌تواند منجر به یک محیط کاری سالم و پایدار شود.

۲- افزایش کارایی و اثربخشی

الف) هماهنگی در فعالیت‌ها: هماهنگی بین اعضای سازمان و واحدهای مختلف از

دوباره کاری‌ها و تضادها جلوگیری می‌کند. این امر می‌تواند زمان و منابع را بهینه‌سازی کرده و کارایی کلی سازمان را افزایش دهد.

ب) بهبود فرآیندهای تصمیم‌گیری: تعاون و مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها می‌تواند منجر

به اتخاذ تصمیمات بهتر و مؤثرتر شود. با جمع‌آوری نظرات و پیشنهادهای مختلف، می‌توان به راه‌حل‌های جامع‌تری دست یافت که منافع بیشتری برای سازمان دارد.

۳- حل تعارضات و ایجاد انسجام

الف) مکانیک‌های حل تعارض: با ایجاد مکانیک‌های مؤثر برای حل تعارضات و

جلوگیری از تنازعات داخلی، می‌توان انسجام بیشتری در سازمان ایجاد کرد. این امر به نوبه خود می‌تواند محیط کاری مطلوب‌تری را فراهم آورد.

ب) پرهیز از تضادها و اختلافات بی‌مورد: اصل تعاون بر پرهیز از همکاری در امور بد

و گناه تأکید دارد. در مدیریت، این به معنای جلوگیری از تضادها و اختلافات غیرضروری است که می‌تواند به بهبود روابط بین فردی و کاری منجر شود.

۴- ارتقای انگیزه و رضایت کارکنان

الف) مشارکت و دخالت در تصمیم‌گیری‌ها: تشویق کارکنان به مشارکت در فرآیند

تصمیم‌گیری می‌تواند انگیزه و رضایت آن‌ها را افزایش دهد. احساس دخالت در امور سازمانی به کارکنان حس ارزشمندی و تعلق خاطر می‌دهد.

ب) تقدیر و تشویق همکاری: تقدیر و تشویق کارکنانی که در همکاری و همیاری نقش

فعال دارند، می‌تواند انگیزه‌های مثبت را در سازمان تقویت کرده و به افزایش مشارکت و همکاری بین اعضا کمک کند.

۵- تطابق با الگوهای موفق جهانی

الف) استفاده از تجارب بین‌المللی: بسیاری از سازمان‌های موفق در سطح جهان اصول

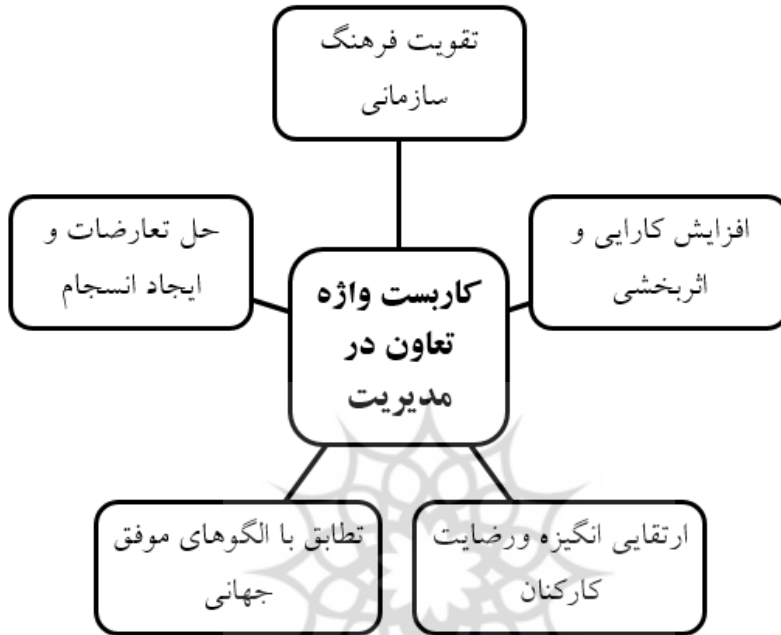
همکاری و هماهنگی را در مدیریت خود به کار گرفته‌اند. بررسی و استفاده از این تجارب می‌تواند به پیاده‌سازی مؤثرتر این اصول در سازمان‌های داخلی کمک کند.

ب) الگوگیری از سازمان‌های اسلامی: سازمان‌های اسلامی که اصول قرآنی را در

مدیریت خود اعمال کرده‌اند، می‌توانند به‌عنوان الگوهای موفق برای دیگر سازمان‌ها مطرح شوند. این سازمان‌ها نشان داده‌اند که چگونه اصول دینی می‌تواند به بهبود عملکرد و بهره‌وری کمک کند.

مؤلفه‌های فوق را به شکل نمودار در ذیل می‌توان ترسیم کرد.

نگاره (۵) الگوی کاربرد مدیریت واژه تعاون

پرتال جامع علوم انسانی

نتیجه

تحلیل قرآنی واژه «تعاون» نشان می‌دهد که این مفهوم به‌عنوان یک اصل اخلاقی و اجتماعی، بر همکاری و همیاری متقابل برای تحقق عدالت و انسجام در جامعه تأکید دارد. در حوزه مدیریت نیز، اصل هماهنگی به‌عنوان یکی از اصول کلیدی، بر ضرورت تعامل سازنده و همکاری جمعی برای دستیابی به اهداف مشترک تأکید می‌کند. بررسی تطبیقی این دو مفهوم بیانگر آن است که آموزه‌های قرآنی تعاون می‌توانند به‌عنوان چارچوبی ارزش محور در مدیریت

به کار گرفته شوند و زمینه‌ساز تقویت فرهنگ سازمانی، ارتقای بهره‌وری، کاهش تعارضات، افزایش انگیزه و رضایت کارکنان، و هم‌سویی با الگوهای موفق جهانی گردند.

به‌ویژه، تلفیق اصول تعاون قرآنی با مفاهیم مدیریتی می‌تواند منجر به شکل‌گیری رویکردی متوازن و پایدار در مدیریت سازمان‌ها شود که در آن، ارزش‌های اخلاقی و دینی در کنار کارآمدی عملیاتی مورد توجه قرار می‌گیرند. چنین رویکردی نه تنها دستیابی به اهداف سازمانی را تسهیل می‌کند، بلکه به تحقق مسئولیت‌های اجتماعی و انسانی سازمان‌ها نیز کمک شایانی خواهد نمود. در نتیجه، بهره‌گیری از دلالت‌های مدیریتی تعاون قرآنی می‌تواند به عنوان راهبردی مؤثر در توسعه سازمان‌های کارآمد و عدالت‌محور مورد توجه قرار گیرد.

منابع

۱. قرآن کریم، مترجم: الهی قمشه‌ای، (۱۳۹۱)، قم، انتشارات جامعه القرآن. نهج البلاغه، شریف رضی، مترجم: محمد دشتی، (۱۳۸۹)، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
۲. ابن درید الازدی، محمد بن حسن (۱۴۲۸)، جمهره اللغة، ایران-مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
۳. ابن شعبه، حسن بن علی (۱۳۹۳)، تحف العقول، قم، دارالحدیث، پنجم.
۴. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۰۵)، لسان العرب، لبنان - بیروت، دار احیاء التراث العربی، اول.
۵. استونر، جیمز ای. اف، از. ادوارد فریمن، (علی پارسا و محمداعرابی)، مدیریت: ۱۳۷۵، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۶. آلوسی، محمود بن عبدالله (۱۴۱۵)، روح البیان فی التفسیر القرآن وسیع المثنائی، لبنان - بیروت، دارالعلمیه.
۷. انوری، حسن (۱۳۸۱)، فرهنگ بزرگ سخن، سخن، تهران.
۸. آیان بور بور (۱۳۶۲)، علم و دین، ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.
۹. حکیمی، عبدالمؤمن (۱۳۷۹)، الگوی واژه پژوهی در مطالعات قرآنی و تحلیل مدیریتی آن، دو فصلنامه علمی - تخصصی مطالعات قرآن و علوم، شماره ۴.
۱۰. حیدری، سید روح‌الله (۱۴۰۰)، نقش باورهای اسلامی بر افزایش بهره‌وری نیروی انسانی، قم، جلوه کمال.
۱۱. رضائیان، علی (۱۳۷۸)، مبانی سازمان و مدیریت، تهران، سمت.

۱۱. زبیدی حنفی، محمد مرتضی واسطی (۱۴۱۴)، تاج العروس، بیروت، دارالفکر.
۱۲. سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر (۱۴۰۴)، الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور، ایران-قم، کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، اول.
۱۳. طباطبائی، محمدحسین (۱۳۹۰)، المیزان فی التفسیر القرآن، لبنان-بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات
۱۴. طبرانی، سلیمان بن احمد (۲۰۰۸)، التفسیر الکبیر، اردن-اردب، دارالکتاب الثقافی، اول.
۱۵. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، ناصر خسرو، سوم.
۱۶. طبری، محمد بن جریر (۱۴۱۲)، جامع البیان فی تفسیر القرآن، لبنان-بیروت، دارالمعرفه، اول.
۱۷. طوسی، محمد بن حسن (۱۳۶۴)، تهذیب الاحکام فی شرح المقنعه للشیخ المفید، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چهارم.
۱۸. عاطف الزین، سمیع (۱۴۱۴)، مجمع البیان الحدیث، بیروت، شرکت الکتاب الشامل.
۱۹. عمید، حسن (۱۳۸۴)، فرهنگ فارسی، تهران، مؤسسه انتشارات امیر کبیر.
۲۰. فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱۴)، کتاب العین، قم، اسوه، دوم.
۲۱. فرهنگی، علی اکبر (۱۳۷۴)، ارتباطات انسانی، تهران، خدمات فرهنگی رسا.
۲۲. فیروزآبادی، مجدالدین بن یعقوب (۱۴۱۲)، القاموس المحیط، لبنان-بیروت، داراحیاء التراث العربی
۲۳. قلی پور، آرین (۱۳۸۰)، جامعه‌شناسی سازمان‌ها: رویکرد جامعه‌شناختی به سازمان و مدیریت، تهران، سمت
۲۴. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق)، کافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم.

۲۵. لیثی واسطی، علی بن محمد (۱۳۷۶)، عیون الحکم و المواعظ، قم، دارالحديث، اول.
۲۶. محسنی، محمد آصف (۱۳۹۴)، قوانین زندگانی انسان در قرآن، کابل، نشرات حوزه خاتم النبیین.
۲۷. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۳)، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، تهران.
۲۸. الوانی، سید مهدی (۱۳۸۴)، مدیریت عمومی، تهران، انتشارات سمت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

References

The Holy Qur'an. Translated by Elahi Qomshe'i. Qom: Jam'iyat al-Qur'an Publications, ۲۰۱۲.

Nahj al-Balaghah. Compiled by al-Sharif al-Radi. Translated by Mohammad Dashti. Qom: Islamic Propagation Office, ۲۰۱۰.

۱. al-Farāhīdī, Khalīl ibn Aḥmad. *Kitāb al-'Ayn*. ۲nd ed. Qom: Osveh Publishing, ۱۹۹۳.
۲. al-Kulaynī, Muḥammad ibn Ya'qūb. *al-Kāfī*. ۴th ed. Tehran: Dār al-Kutub al-Islāmiyyah, ۱۹۸۶.
۳. al-Līthī al-Wāsiṭī, 'Alī ibn Muḥammad. *Uyūn al-Ḥikam wa al-Mawā'iz*. ۱st ed. Qom: Dār al-Ḥadīth, ۱۹۹۷.
۴. al-Ṭabarī, Muḥammad ibn Jarīr. *Jāmi' al-Bayān fī Tafsīr al-Qur'ān*. ۱st ed. Beirut, Lebanon: Dār al-Ma'rifah, ۱۹۹۲.
۵. al-Tūsī, Muḥammad ibn Ḥasan. *Tahdhīb al-Aḥkām fī Sharḥ al-Muqni'ah*. ۴th ed. Tehran: Dār al-Kutub al-Islāmiyyah, ۱۹۸۵.
۶. Ālūsī, Maḥmūd ibn 'Abd Allāh. *Rūḥ al-Bayān fī Tafsīr al-Qur'ān wa Sab' al-Mathānī*. Beirut, Lebanon: Dār al-'Ilmiyya, ۱۹۹۴.
۷. Alvānī, Seyyed Mehdi. *Public Management [Modiriyat-e 'Umūmī]*. Tehran: SAMT, ۲۰۰۵.
۸. Amid, Hasan. *Persian Dictionary [Farhang-e Farsi]*. Tehran: Amir Kabir Publishing Institute, ۲۰۰۵.
۹. Anvari, Hasan. *Sokhan Comprehensive Dictionary [Farhang-e Bozorg-e Sokhan]*. Tehran: Sokhan, ۲۰۰۲.
۱۰. 'Āṭif al-Zayn, Samī'. *Majma' al-Bayān al-Ḥadīth*. Beirut: Sharikat al-Kitāb al-Shāmil, ۱۹۹۳.
۱۱. Ayan Burbur. *Science and Religion*. Translated by Baha' al-Din Khorramshahi. Tehran: University Publishing Center, ۱۹۸۳.
۱۲. Farhangī, Ali Akbar. *Human Communication [Ertibatāt-e Ensānī]*. Tehran: Rasa Cultural Services, ۱۹۹۵.
۱۳. Fayrūzābādī, Majd al-Dīn ibn Ya'qūb. *al-Qāmūs al-Muḥīṭ*. Beirut: Dār Iḥyā' al-Turāth al-'Arabī, ۱۹۹۱.
۱۴. Gholipour, Arian. *Sociology of Organizations: A Sociological Approach to Organization and Management*. Tehran: SAMT, ۲۰۰۱.

۱۵. Hakimi, Abdul-Mu'min. "A Model for Lexical Research in Qur'anic Studies and Its Managerial Analysis." *Biannual Journal of Qur'anic and Scientific Studies* ۴ (۲۰۰۰).
۱۶. Heydari, Seyyed Rouhollah. *The Role of Islamic Beliefs in Enhancing Human Resource Productivity*. Qom: Jalveh Kamal, ۲۰۲۱.
۱۷. Ibn Durayd al-Azdi, Muhammad ibn al-Hasan. *Jamharat al-Lughah*. Mashhad, Iran: Islamic Research Foundation, ۲۰۰۷.
۱۸. Ibn Manzūr, Muḥammad ibn Mukarram. *Lisān al-'Arab*. 1st ed. Beirut, Lebanon: Dār Iḥyā' al-Turāth al-'Arabī, ۱۹۸۵.
۱۹. Ibn Shu'bah, al-Hasan ibn 'Ali. *Tuhaf al-'Uqul*. ۵th ed. Qom: Dar al-Hadith, ۲۰۱۴.
۲۰. Makārem Shīrāzī, Nāšir. *Tafsīr-e Nemūneh*. Tehran: Dār al-Kutub al-Islāmiyyah, ۱۹۹۴.
۲۱. Muḥsinī, Muḥammad Āšif. *The Rules of Human Life in the Qur'an [Qavānīn-e Zendegānī-ye Insān dar Qur'ān]*. Kabul: Khatam al-Nabiyyin Seminary Publications, ۲۰۱۵.
۲۲. Rezaeian, Ali. *Fundamentals of Organization and Management*. Tehran: SAMT, ۱۹۹۹.
۲۳. Stoner, James A.F., and Edward Freeman. *Management*. Translated by Ali Parsa and Mohammad Arabi. Tehran: Daftar-e Pazhuhesh-hā-ye Farhangi, ۱۹۹۶.
۲۴. Suyūfī, 'Abd al-Raḥmān ibn Abī Bakr. *al-Durr al-Manthūr fī al-Tafsīr bi'l-Ma'thūr*. 1st ed. Qom, Iran: Ayatollah Mar'ashī Najafī Library, ۱۹۸۳.
۲۵. Ṭabarānī, Sulaymān ibn Aḥmad. *al-Tafsīr al-Kabīr*. 1st ed. Irbid, Jordan: Dār al-Kitāb al-Thaqāfī, ۲۰۰۸.
۲۶. Ṭabarsī, Faḍl ibn Ḥasan. *Majma' al-Bayān fī Tafsīr al-Qur'ān*. 3rd ed. Tehran: Nāšir Khosrow, ۱۹۹۳.
۲۷. Ṭabāṭabā'ī, Muḥammad Ḥusayn. *al-Mīzān fī Tafsīr al-Qur'ān*. Beirut: Mu'assasat al-'Alamī li'l-Maṭbū'āt, ۲۰۱۱.
۲۸. Zubaydī al-Ḥanafī, Muḥammad Murtaḍā al-Wāsiṭī. *Tāj al-'Arūs*. Beirut: Dār al-Fikr, ۱۹۹۳.